

más összeírások, valamint a szerző kataszteri és birtokrészleti jegyzőkönyvek alapján publikált adattára (Kárpátalja településeinek történeti helynevei. A kataszteri térképek és a birtokrészleti jegyzőkönyvek alapján. Nyíregyháza, 2008).

A szócikkeket az adott helységnév fontosabb alakjainak névfejtése zárja. Ez követi a KISS LAJOS-féle etimológiai módszert, ám egyes esetekben a FNESz. etimológiáihoz képest a névtudomány újabb eredményeit is figyelembe veszi. Fő erénye e részeknek, hogy az etimológiában igyekezik elvégezni az egyes névadókhoz köthető névváltozatok magyarázatát, ám látható, hogy a többnyelvű névterületen ez gyakran szinte lehetetlen feladat (pl. *Zavojka*, *Lonka*). Emellett fontos szempontként alkalmazza az etimológiai levezetések során a névrendszertani összefüggéseket (pl. *Liszkova*, *Melegyuk*, *Ozsoverh*, *Pohári*^{1,2}, *Zimir*), s a névfejtésekből az adatolt alapnevek (a településnevek alapjául szolgáló helynevek) névmagyarázata is megtalálható. Ezzel a megoldással haszonnal építi be a korábbi gyűjtéseket (pl. PESTY), valamint saját adattárának eredményeit. A szótár kiadásának terjedelmi megkötései ugyan behatárolhatták a névcikkek etimológiai részének részletezését, de néha az elemzésben értékes fonotaktikai megjegyzések hiányát érezhetjük. Így a *Baranka* ~ *Bron[y]ka*, *Kirva*^{1,2} ~ *Kriva* szőkezdő mássalhangzó-torlódásának változása, a *Baranka* ~ *Boronica*, *Baranya* ~ *Boronyavá*, *Oszava* ~ *Oszávka* névformánsokkal alakult névváltozatai, esetleg *Vocsi*¹ inetimologikus *l*-t mutató *Volczi*, *Wolcy* alakja tovább árnyalhatja a népi-nyelvi viszonyok ügyét, és a névhasználók kérdéséhez is kapcsolható.

A szótár végén két mutató és három térképmelléklet található. Szemléletes és hasznos melléklet lehetett volna még egy vázlatos térkép, amelyen a megyében megtalálható települések azonosítását láthattuk volna, ezzel is kapcsolódva az előző, beregi szótárában már kialakított megoldáshoz.

4. Az ismertetett kötet a magyar névkutatás egyik értékes darabja: a feltárt településnévanyag a szláv–magyar–román érintkezési zónára esik, emellett forrásanyagként is szolgálhat különböző névrendszertani-etimológiai vizsgálatok számára. Végül azt is ki kell emelni, hogy ez a szótár túlmutat a máramarosi helységnévek leírásán, ugyanis a névfejtésekre a szerző bevon számos víznevet, hegynévet és határnevet is; ezek a névrendszertani kapcsolatok még meggyőzőbbé teszik névetimológiáit.

KOCÁN BÉLA

**A NYELVFÖLDRAJZTÓL A NÉVFÖLDRAJZIG III.
NYELVJÁRÁS – NÉPRAJZ – MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET
A 2012. JÚNIUS 4-I SÁRVÁRI TANÁCSKOZÁS ELŐADÁSAI**

Szerkesztette: VÖRÖS FERENC

Savaria University Press, Szombathely, 2012. 192 lap

A kötet a VÖRÖS FERENC által harmadik alkalommal megszervezett, névföldrajzra koncentrálnak konferencia előadásainak szerkesztett változatát adja közre. A 2012-es tanácskozásnak a sárvári vár adott otthont, mely a magyar művelődés- és irodalomtörténetben,

valamint történelemben is egyaránt kiemelkedő jelentőséggel bír. Mint a kötet alcíme is jelzi, a szerzők több szempontból és tudományág felől közelítenek a tulajdonnevekhez. A kötetben egy terjedelmesebb egységet képviselnek azon előadások, melyek szerzői a „Mai magyar családnévátlasz”-t, illetve az alapjául szolgáló adatbázist használták kutatásaik során. A tanulmányok egy másik csoportja egyéb korpuszok alapján elemez szintén családnevekkel kapcsolatos kérdéseket, néhány írás pedig helynevekkel foglalkozik. Jellegéből és tematikájából adódóan a kötetet számos szemléletes térképlap kíséri.

VÖRÖS FERENC tanulmánya, melyben a térinformatikáról, és ennek a nyelvjárási, névföldrajzi, művelődés- és nyelvtörténeti felhasználhatóságáról értekezik (13–59), a kötet bevezetőjeként is olvasható. Alaptétele, hogy a mai magyar családnévállomány adatainak térképre vetítése sok esetben alkalmas a visszakövetkeztetés módszerének alkalmazására, mivel a családnevek sok olyan nyelvi jelenséget őriztek meg zárványszerűen, amelyet ma már sem dialektológiai gyűjtéssel, sem a nyelvemlékek vattatásával nem lehetne feltárni (56). A szerző kimerítő módszertani fejezetben ismerteti a MMCsNA. munkálatainak jelen állását, egy-egy térkép jellemzőit és elkészültének folyamatát. A *Kádár* név példáján keresztül abba is betekintést nyerünk, hogy a heterogén módon lejegyzett névanyagból hogyan állnak össze az egyes térképlapok anyagát adó korpuszok. Egy hangtani jelenség vizsgálatának példája a *Bogdán*-ról szóló rész, melyben a *g*-s és *d*-s alakok területi alakulását követhetjük nyomon az 1720-as összeírás adatai és a 2009-es népszámlálás alapján. Egy esettanulmány a *jártó* ~ *gyártó* névrészek közötti viszonyról foglalkozik a CsnSz. adatait időszeletenként vizsgálva, a szerző saját kutatásaival összevetve. A fejezet szép példája annak, hogy egy-egy térkép értelmezése esetenként több megfontolandó kérdést vet fel, mint amennyit megválaszol.

SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ a német és a magyar családnévanyagot hasonlítja össze abból a szempontból, hogy a kereszténység milyen lenyomatokat hagyott az egyes névrendszereken (61–77). Részletesen bemutatja a keresztény vonatkozású családnevek két fő csoportját: az apanévi eredetűeket és azokat, amelyek programszerűen utalnak valamilyen hitbeli elemre, egyházi tisztségre, szolgálatra, azzal való érintkezésre vagy hasonlóságra. Ezek gyakoriságát és térbeli megoszlását vizsgálja a német és magyar anyagon, külön kitekintve a magyarországi németek névviselésére. A párhuzamok mellett az is szembetűnő, hogy a magyarban az apanévi eredetű családnevek között több vezethető vissza egyházi névre, míg a németeknél több a kifejezetten germán eredetű, mert a terület művelődéstörténeti adottságai miatt a családnevek korábbi kialakulásának idejében a személynévanyag jobban tükrözte a germán gyökereket.

JUHÁSZ DEZSŐ szintén felhasználja az MMCsNA.-t a tájnévi eredetű családnevek névrendszertani összefüggéseit és változásait vizsgáló tanulmányában (79–89). A szerző a tájnevek típusainak bemutatása után saját gyűjtéseinek és KÁZMÉR MIKLÓS szótárának a segítségével tárja fel a tájak nevei és a családnevek közötti rendszertani kapcsolatokat, kitérve a családnév-változtatások során érvényesülő tendenciákra is, végül pedig az *Erdélyi* és *Felföldi* neveket elemzi 18. és 21. századi térképek alapján, a tér és idő dimenzióit szem előtt tartva.

Mivel az MMCsNA. csak a jelenlegi országhatárokon belülről tartalmaz adatokat, BENŐ ATTILA arra tett kísérletet, hogy egyes román eredetű családnevek magyarországi elterjedtségét vizsgálja, ezek névföldrajzi helyzetének magyarázatát adja (123–31). A négy név – *Ráduly*, *Borbát*, *Boér* és *Berszán* – más-más módszertani tanulságokkal szolgál: diakrón folyamatok vagy kontaktológiai, etnikai szempontok megválaszolásához vihet

közelebb. A *Ráduly* szemléletes példája név és etnikum összefüggésének: egyenes arányosság tapasztalható a név egyes településeken való gyakorisága és a község cigány lakosságának aránya között. A *Borbát* híven tükrözi a népességmozgásokat: a bukovinai székelyekkel telepített baranyai falvakban jellemző. A *Boér* az egész nyelvterületen előfordul, bár keletről nyugatra haladva csökken az adatok száma; nyugati jelenléte ugyanakkor több kérdést is felvet. A *Berszán* név viselői keleten és Pest megyében, illetve a tömeges beköltözéseknek köszönhetően még dél-nyugati megyékben is sűrűsödnek.

BÁNFAI ADRIENN, TORDA DOROTTYA és VARGA BENCE egy készülő kutatás kezdeti lépéseit mutatják be (149–53). A „Mai magyar családnevek adatbázisa” alapján három dunántúli, nyelvi kontaktzónákban fekvő kisváros: Kőszeg, Letenye és Szentgotthárd családnévanyagának feldolgozásába kezdtek. A tanulmányban röviden jellemzik a három kutatópontot, összevetik az egyes városok leggyakoribb családneveit, élőnyelvi gyűjtés alapján felhívják a figyelmet a ragadványnevekre, illetve a kötőjeles nevek jelenlétére az anyagban. Végül példákkal illusztrálva bemutatják, hogy milyen lexikai típusokat sorolnak egy-egy név alá.

A magyartól alapvetően eltérő olasz névrendszert és ennek szótárázási, térképezési gyakorlatát mutatja be FÁBIÁN ZSUZSANNA (111–21), azzal a szándékkal is, hogy tanulságokkal, külföldi analógiákkal szolgálhasson az MMCsNA. munkálataihoz. Az olasz névanyagon a dialektális különbségek a mai napig nyomot hagytak, aminek a beszélők élénken tudatában is vannak. Másrésztől egy-egy alapnév körül változatesaládok alakultak ki, melyek szótárázása komoly kihívások elé állítja a kutatókat. A szerző példákkal és térképekkel illusztrálva bemutatja a legfontosabb papíralapú szótárak és egy internetes szótár szócikkezési és utalási gyakorlatát, végül a névstatistikai számítások során alkalmazott olasz módszert is. A tanulmány végén néhány hipotézist fogalmaz meg a magyar nevek rendszere és a dialektális tudat összefüggéseivel kapcsolatban.

FÜLÖP LAJOS a helytörténet és a családnevek rendszere közötti összefüggést vizsgálja fel Sárvár és környéke névanyagán (133–41). Alaptétele, hogy a 17. században „a lakosok legnagyobb része olyan családnevet viselt, amelynek eredete, jelentése valamely foglalkozásra utal” (138). Ennek bizonyításához áttekinti a környék településeinek történetét, majd 17. századi egyházi anyakönyvek és egy hegyközségi protokollum adatai alapján arra az eredményre jut, hogy a települések lakóinak 70-80%-a olyan mesterember volt, akiknek családneve megegyezett a foglalkozásuk nevével. Az iparos lakosságnak ilyen szokatlanul magas számarányára a szerző a helytörténet alapján négy okot nevez meg: a település mezővárosi rangját és az azzal járó kiváltságokat, a viszonylag kevés termőföldet, a várbeli népek szükségleteit és a vásártartási jogot, mely szerencsés földrajzi fekvéssel párosult.

MIZSER LAJOS olyan Bereg megyei nevekkal foglalkozik, amelyek tájszói eredetre vezethetők vissza (143–8). Ez a nyelvjárások ütközőzónájában fekvő Bereg megye esetében nagy körültekintést kíván, mert a tájszavak több vidékről származhatnak: legjellemzőbb az alföldi, erdélyi, felföldi eredet, de bőven vannak adatok távolabbi vidékekről, például a Dunántúlról is. A szerző alak szerinti, jelentésbeli és valódi tájszavak szerint rendezzi az anyagot három csoportba. Ezeket a családnév alapját adó közszó származási helye alapján alcsoportokra osztja, a tájszó jelentését és a családnév előfordulási helyét is megadva.

FARKAS TAMÁS és SLÍZ MARIANN közös tanulmánya (91–101) a családneveket mint a művelődés változásának tükrét mutatja be néhány szempont alapján. Elsőként azt vizsgálják,

hogy mit jelent az a családnevek fordíthatóságára nézve, hogy a nevek magyar környezetben és kulturális hatások között jönnek létre és változnak. Ezt követően arra fordítják figyelmüket, hogy mely családnevek jelentek meg később a rendszerben, és hogy milyen okok magyarázzák ezt. A tanulmány áttekinti még, hogy a helyesírás és a nyelvjárásiáság hogyan alakítja a mai magyar családnévállományt, valamint hogy milyen volt és mennyire jelentős az irodalmi eredetű névadás az elmúlt évszázadok folyamán.

ÖRDÖG FERENC CSÁNKI DEZSŐ történelmi földrajzából és saját 18. századi Zala megyei gyűjtéséből emel ki olyan idegen eredetű hely- és családneveket, melyek népetimológiás értelmezést és ennek megfelelően új hangalakot kaptak a magyarban (103–9), pl. *Kozmadombja, Cibere, Ostya, Turapali, Sáska, Sisak* stb. Legrészletesebben a *Rubin* személynevet tárgyalja, melynek több lehetséges korábbi magyarázata helyett az idegen nyelvi névcsonkulásos becézőnévből (*Cherubin* > *Rubin*) való származtatását javasolja.

Helynevekkel foglalkozik BÍRÓ FERENC: arra vállalkozik, hogy egy nyelvjárást tekintve kevésbé feldolgozott, a Körösök összefolyásánál lévő területnek a magánhangzós jelenségeit mutassa be (159–73). Nyolc település helynévállományának 20. században készült gyűjtését rendezi bizonyító listákba. Vizsgálja így egyes magánhangzók gyakoriságát, megterheltségét bizonyos fonotaktikai helyzetekben, a labiális-illabiális viszonyokat, a rövid-hosszú magánhangzó-megfeleléseket, az *l*-kiesést és a vele járó hangzónyúlást, a magas-mély hangrendű megfeleléseket, a jelentkező hangzóhiányokat és -többleteket, végül pedig a nyelvjáráscsoport magánhangzó-változatait.

VÖRÖS OTTÓ tanulmánya a már csak víznevek közszoói elemeként és kevés területen jelen lévő *séd* etimológiájára fogalmaz meg egy lehetséges magyarázatot (155–8). A szót a víznevek rendszerében vizsgálva feltűnő, hogy míg az *ér* és a *folyó* alapnyelvi eredetűek, a szláv *patak*-nak, amelynek jelentése 'nagy sebességű keskeny vízfolyás', nincsen finnugor megfelelője. A szerző összegyűjti a nyelvterületről közölt *séd* alakokat, és felteszi, hogy ez lehetett a rendszerből hiányzó alapnyelvi szó, és a TESz. ellenében, de BENKŐ LORÁND ötletét megerősítve a *siet*-tel összekapcsolva valószínűsíti a finnugor eredetet.

SZABÓ JÓZSEF tanulmánya a helyneveknek, illetve a helynévtáraknak a néprajzi hasznosíthatóságát példázza (175–83). A Baranya megyei helynévkötetek anyagát vizsgálva gyűjtötte a megyében letelepült német közösségeknek az egyes helynevekhez köthető néphagyományban megőrzött emlékeit. A tanulmány az anyag alapján áttekintést nyújt a helyi közösségek származástudatáról, egy-két megőrződött népszokásról vagy annak az emlékéiről, közöl néhány hiedelemmondát, és vallásos jelképeknek (pl. keresztek, szobrok) a helynevekben való megjelenését is vizsgálja.

A kötet jól mutatja a névtani kutatások sokszínűségét és más tudományokkal való szoros összefonódottságát. Figyelemre méltó sokszínűsége, az a számos különféle megközelítésmód, amelyekkel a szerzők az egyes részkérdések felé fordulnak. Az előadások illetően együttese híven, ugyanakkor szerencsésen tükrözi korunkat: szépen megférnek egymás mellett a legmodernebb és a leghagyományosabb technikákkal készült munkák, nem rivalizálva vagy a régít felülírva, hanem a múltból merítve és arra építkezve.

KOCSIS RÉKA